

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ДЛЯ МОНІТОРИНГУ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Розглядаються наявні підходи до побудови системи показників для моніторингу фінансової стійкості підприємств. Здійснено її адаптацію і інтерпретацію в умовах функціонування сільського господарства

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України переживає період глибоких інституціональних перетворень в основі яких лежить адаптація сільськогосподарських товаровиробників до ринкових умов господарювання. Господарюючі суб'єкти як самостійні мікроекономічні одиниці, опинившись в конкурентному середовищі, повинні вибудовувати принципово нові економічні відносини з широким колом контрагентів, розробляти та удосконалювати ефективні управлінські рішення. В таких умовах вони зацікавлені в отриманні повної, достовірної і об'єктивної економічної інформації про фінансовий стан підприємств, з якими вступають в господарські відносини, з метою мінімізації ризиків.

Найбільш концентрованим показником, який відображає ступінь безпеки вкладення коштів чи налагодження ділового співробітництва є фінансова стійкість підприємства, яка вказує на спроможність виконувати суб'єктом господарювання свої основні функції в змінних умовах внутрішнього та зовнішнього середовища. На відміну від інших показників фінансового стану цей індикатор володіє ознаками комплексності і системності, тобто по суті включає в себе всі аспекти діяльності підприємства. Його рівень і темпи формування залежать, насамперед, від того, наскільки повно враховуються економічні інтереси всіх учасників господарської діяльності. Власник зацікавлений у підвищенні прибутку і, відповідно, частки власного капіталу в активах. З цією метою він збільшує обсяги виробництва, запроваджуючи новітню техніку, сучасні технології і ефективну систему управління та знижує витрати на створення 1 грн. чистого доходу. Водночас, оплата праці встановлюється відповідно до попиту і пропозиції на ринку робочої сили в регіоні, на найнижчому з усіх можливих варіантів рівні. Держава теж потребує економічного зростання і підвищення прибутковості господарюючих одиниць, бо вона за стабільними ставками отримує податки.

Найважливішим інструментом, який дозволяє отримати інформацію про стан фінансової стійкості підприємства, являється моніторинг, який будується на певній логіці та послідовності збору та аналізу інформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний стан розробки механізму моніторингу фінансової стійкості господарюючих систем характеризується різноманітністю підходів. Найбільшої уваги цьому питанню приділяється фахівцями з фінансового та економічного аналізу [1; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. В процесі оцінки фінансової стійкості виникають дискусійні питання, що стосуються як встановлення власне її змісту, так і розробки системи показників, що її характеризують.

Доводиться констатувати, що у висунутих пропозиціях щодо показників оцінки фінансової стійкості підприємств відсутнє комплексне бачення всіх аспектів проблеми, ігнорується зв'язок між сталим розвитком і ефективністю господарської діяльності, причому не обґрунтовуються розрахунки величини власного капіталу,

яка може забезпечити життєздатність підприємств з урахуванням інфляційних ризиків та інших негативних наслідків. А між тим, фінансова стійкість підприємств залежить від ефективності їх системи управління щодо елементів власного капіталу і зобов'язань. З рештою, проблема зводиться до розробки методу визначення тієї частки фінансових ресурсів, що буде формувати власний капітал і забезпечить фінансову стійкість підприємств.

Метою дослідження є оцінка наявних підходів щодо побудови системи показників для моніторингу фінансової стійкості підприємств та її адаптація і інтерпретація в умовах функціонування сільського господарства України.

Виклад основного матеріалу. Проведене дослідження літературних джерел дозволило виділити декілька основних підходів до оцінки фінансової стійкості, зокрема на основі: абсолютних показників; сукупності фінансових коефіцієнтів; визначення типу фінансової стійкості (абсолютна, нормальна, нестійка, кризова); розгляду всіх характеристик та напрямків діяльності підприємства.

Серед абсолютних показників найбільш розповсюдженими є наявність власних оборотних коштів [1; 10], наявність власних і довгострокових джерел формування запасів і затрат [10], загальна величина основних джерел формування запасів і затрат [10], надлишок або нестача загальної величини основних джерел формування запасів [10].

Методичний підхід, що базується на обрахуванні коефіцієнтів є найбільш простим з точки зору їх розрахунку. Однак, велика кількість індикаторів, що пропонується сьогодні в економічній літературі, ускладнює вибір найбільш пріоритетних з них. Наприклад, серед відносних показників авторами виділяються коефіцієнти фінансової незалежності [1; 5; 10]; фінансової залежності [1; 4; 5; 6; 9; 10], концентрації власного капіталу [4; 6], концентрації залученого капіталу [4; 6], автономії [1; 9], фінансового ризику [5; 10]; самофінансування [5], співвідношення мобільних та іміобілізованих активів [5], довгострокового залучення позикових коштів [1; 5; 10], довгострокових зобов'язань [5], поточних зобов'язань [5; 6], обслуговування боргу [5], маневреності власного капіталу [1; 4; 5; 9; 10], забезпечення запасів власними оборотними коштами [5; 10], маневреності робочого капіталу [5], стабільності структури оборотних коштів [5], індекс постійного активу [5; 10], реальної вартості основних засобів [5; 10], структури покриття довгострокових вкладень [4], структури довгострокових джерел фінансування [4], структури залучених засобів [4], співвідношення власних і залучених засобів [4; 9] фінансового лівериджу [4; 5; 6], покриття [4], фінансового ризику [1; 6; 9; 10] накопичення амортизації [10], мобільності [10], структури покриття довгострокових вкладень [1], стійкого фінансування [6], фінансової залежності капіталізованих джерел [6], фінансової незалежності капіталізованих джерел [6], покриття боргів власним капіталом [6].

На думку відомого російського аналітика Ковальова В.В. [4] принциповим для оцінки фінансової стійкості є не кількість показників, що її визначають, а визначення питання, чи повинен враховуватися склад активів підприємства для її характеристики, чи достатньо лише аналізу джерел утворення майна. Автор притримується думки, що діагностика фінансової стійкості на основі оцінки зміни лише в пасивах суб'єкта господарювання, що практикується серед зарубіжних авторів, навряд чи є повною, адже важливо знати не лише, звідки залучені кошти, але і куди вони розміщені, яка структура вкладень з позиції довгострокової перспективи.

Зважаючи на те, що сучасні методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості різняться напрямками аналізу, ступенем їхньої деталізації, нормативними значеннями фінансових показників, ми пропонуємо здійснювати її моніторинг в умовах сільськогосподарського виробництва за допомогою такого комплексу параметрів.

1. Абсолютна автономія – відношення власного капіталу (чистих активів) до загальної вартості активів, що характеризує, яка частина майна підприємства сформована за рахунок власного капіталу.

2. Стійка автономія – відношення власного і прирівняного до нього капіталу до загальної вартості активів. Характеризує, яку частину активів сформовано за рахунок власного капіталу і довгострокових зобов'язань. Якщо значення показника не досягає рекомендованих меж (0,5), не можна говорити про автономію підприємства, тобто його незалежність від зовнішніх джерел фінансування діяльності.

3. Концентрація залученого капіталу (зовнішня залежність підприємства) – частка зобов'язань підприємства в його активах.

4. Загальна залежність підприємства – відношення активів до власного капіталу. Він показує, яка сума активів припадає на кожну гривню власних фінансових ресурсів. Якщо від величини показника відняти одиницю, то це буде означати, що на 1 гривню власних активів припадає розрахована сума залучених. Наприклад, його значення 2,5 показує співвідношення власних і залучених активів як 1,0:1,5. Зростання цього показника означає збільшення частки залучених ресурсів у фінансуванні господарської діяльності підприємства, а отже, втрату фінансової незалежності.

5. Загальна незалежність підприємства – відношення активів до залученого капіталу, що характеризує яка сума активів припадає на кожну гривню залучених фінансових ресурсів. Якщо від величини показника відняти одиницю, то це буде означати, що на 1 гривню залучених активів припадає розрахована сума власних.

6. Зовнішня поточна залежність підприємства – показує, яку частину активів сформовано за рахунок фінансових ресурсів короткострокового характеру.

7. Зовнішня довгострокова залежність підприємства – показує, яку частину активів сформовано за рахунок фінансових ресурсів довгострокового характеру.

8. Рівень незалежності власних фінансових ресурсів характеризується відношенням власного капіталу до власного і прирівняного до нього капіталу. Показує, яку частину займає власний капітал у власних і прирівняних до них фінансових ресурсах.

9. Рівень залежності власних фінансових ресурсів розраховують як відношення довгострокових зобов'язань до власного та прирівнюваного до нього капіталу. Показує, яку частину займають довгострокові зобов'язання у власних і прирівняних до них фінансових ресурсах. Підвищення величини цього показника, з одного боку, свідчить про посилення залежності від зовнішніх джерел, а з іншого – про рівень фінансової надійності підприємства і довіри до нього з боку кредиторів.

10. Рівень абсолютного покриття залучених фінансових ресурсів власним капіталом – показує співвідношення власних і залучених фінансових ресурсів.

11. Рівень стійкого покриття залучених фінансових ресурсів власним та прирівняним до нього капіталом. Він показує, скільки власних та прирівняних до них фінансових ресурсів припадає на одну гривню залученого капіталу.

12. Рівень абсолютного ризику авансування фінансових ресурсів у господарську діяльність – характеризує величину залучених фінансових ресурсів на одну гривню власного капіталу.

13. Рівень стійкого ризику авансування фінансових ресурсів у господарську діяльність – характеризує величину залучених фінансових ресурсів на одну гривню власного та прирівняного до нього капіталу. Чим більше його значення, тим вищий ризик авансування фінансових ресурсів в господарську діяльність підприємства, а фінансова залежність його від зовнішніх інвесторів посилюється. Для досягнення мінімальної фінансової стійкості цей показник повинен бути обмежений значенням співвідношення оборотних (ОА) і необоротних (НА) активів.

14. Рівень покриття необоротних активів довгостроковими зобов'язаннями – показує, яка частина наявних необоротних активів профінансована зовнішніми інвесторами. Збільшення показника свідчить про посилення залежності підприємства, і водночас таке фінансування є ознакою розробленої ефективної стратегії щодо розвитку господарської діяльності.

Всі наведені показники за алгоритмами розрахунку тією чи іншою мірою визначають одну величину (пряму, обернену, частку), яка характеризує співвідношення між власними і залученими фінансовими ресурсами.

Для здійснення висновків щодо раціональності формування структури фінансових ресурсів і вивчення її динаміки, в системі моніторингу можна використовувати лише найбільш узагальнений показник, який характеризує співвідношення власних і залучених фінансових ресурсів. Оскільки цей показник є відносною величиною і показує скільки одиниць однієї частини сукупності припадає на одиницю іншої, узяті за базу порівняння, то його доцільно назвати "рівень координації фінансових ресурсів підприємства".

Виходячи з даних фінансової звітності підприємств, показник можна розраховувати за двома алгоритмами (рівнями), які будуть характеризувати постійно-стійку і умовно-стійку його величину. При розрахунку першого рівня показника (РКФРп) власні фінансові ресурси визначаються тільки величиною власного капіталу (ВК), тобто чистими активами, а другого рівня (РКФРу) – з урахуванням наявних забезпечень наступних витрат і платежів (ЗНВП) та довгострокових зобов'язань (ДЗ), а також розрахунків, які здійснені при формуванні доходів майбутніх періодів (ДМП). Описані алгоритми відображені в наступних розрахункових формулах:

$$РКФРп = ВК : З; РКФРу = (ВК + ЗНВП + ДЗ) : (ПЗ + ДМП),$$

де З – зобов'язання; ПЗ – поточні зобов'язання.

Показник координації фінансових ресурсів за джерелами їх формування є основним індикатором фінансової стійкості. Чим вище його значення, тим менший ризик зовнішнього залучення фінансових ресурсів у діяльність суб'єкта господарювання.

Фінансово стійким вважається підприємство, у якого більше половини активів формується за рахунок власних фінансових ресурсів, тобто значення величини співвідношення власного капіталу і зобов'язань $\geq 1,0$.

Поліпшення фінансової стійкості підприємства відбувається за умови, що власний капітал збільшується, а зобов'язання зменшуються; власний капітал збільшується більшими темпами, ніж зобов'язання; власний капітал зменшується меншими темпами, ніж зобов'язання.

Потрібно також зазначити, що між структурою фінансових ресурсів підприємств різних КВЕД і країн існують значні відмінності. Добре відомо, що японські підприємства покладаються на позикове фінансування значно більше, ніж американські. Середній рівень зобов'язань підприємств, розміщених в Італії, більше ніж удвічі перевищує цей показник для підприємств, розміщених у Сінгапурі.

Частка залучених і власних фінансових ресурсів, особливо розміщених в активах, залежить від виду економічної діяльності. У підприємства, де велика частка необоротних активів, рівень ризику авансованих фінансових ресурсів в господарську діяльність не може бути високим, а там, де значна частка оборотних активів, він може бути високим.

Рівень ризику авансування фінансових ресурсів у господарську діяльність є не лише індикатором фінансової стійкості, а й впливає на величину чистого прибутку і власного капіталу. Ефект залежить від величини створеного підприємством прибутку, плати за фінансові ресурси (проценти за позики і кредиторську заборгованість, можливі пені, штрафи, неустойки) і рівня зобов'язань на 1 гривню власного капіталу. При збільшенні частки залучених фінансових ресурсів зростає плата за їх використання і, відповідно, зменшується чистий прибуток.

Рівень ефективності формування фінансових ресурсів за рахунок зобов'язань (*РЕЗ*) визначають за відношенням темпів приросту чистого прибутку ($\Delta \text{ЧП}\%$) і темпів приросту створеного прибутку до покриття витрат за користування залученим капіталом і сплати податків на прибуток ($\Delta \text{СП}\%$):

$$\text{РЕЗ} = \Delta \text{ЧП}\% : \Delta \text{СП}\%.$$

Показник характеризує пропорцію, за якою змінюються величини створеного і чистого прибутку підприємства. Залучення зобов'язань до формування фінансових ресурсів є ефективним за умови, що приріст чистого прибутку буде відбуватися більшими темпами, ніж створеного прибутку в процесі господарської діяльності.

Процес оптимізації структури фінансових ресурсів здійснюється за критерієм максимізації рівня прибутковості власного капіталу.

Теоретичні розрахунки свідчать, що найвища прибутковість досягається при рівні зобов'язань на 1 грн. власного капіталу в пропорції 50 % : 50 %. При співвідношенні залучених і власних фінансових ресурсів в пропорції 66,7 % : 33,3 % ефект від використання залучених коштів відсутній, а при їх збільшенні в структурі прибутковість активів зменшується.

Багатоваріантні розрахунки формування джерел активів підприємства дають можливість визначити оптимальну структуру фінансових ресурсів, що забезпечує максимальну прибутковість інвестиційних вкладень в господарську діяльність.

Ефективність співвідношення власних і залучених фінансових ресурсів значною мірою визначається прибутковістю активів підприємства і ставками платежів на залучений капітал. Ефект досягається у тому випадку, коли існує позитивне сальдо між прибутковістю активів і витратами за користування залученими фінансовими ресурсами.

Межі залучення позичкових фінансових ресурсів для формування активів визначаються за наступними алгоритмами:

$$\text{ПЗР} < \text{ПФР} \rightarrow (0\% < \text{ЗФР} < 100\%) \rightarrow \text{ПФР} < \text{ПВР};$$

$$\text{ПЗР} = 0 < \text{ПФР} \rightarrow \text{ЗФР} = 100\% \rightarrow \text{ПЗФ} = \text{ПВР};$$

$$\text{ПЗР} > \text{ПФР} \rightarrow \text{ЗФР} = 0\% \rightarrow \text{ПЗФ} < \text{ПВР},$$

де *ПЗР* – плата за залучені фінансові ресурси; *ПФР* – прибутковість фінансових ресурсів; *ЗФР* – частка залучених фінансових ресурсів; *ПВР* – прибутковість власних фінансових ресурсів; *ПЗФ* – прибутковість залучених фінансових ресурсів.

Отже, якщо $\text{ПЗР} < \text{ПФР}$, то використання залучених фінансових ресурсів може збільшувати або зменшувати прибутковість власних фінансових ресурсів залежно від співвідношення власних і залучених джерел формування активів.

За умови, що підприємство залучає фінансові ресурси без оплати, їх частка, навіть при величині 100 %, не буде зменшувати прибутковість активів. На фінансову стійкість буде впливати тільки довіра кредиторів до підприємства.

Якщо плата за залучені фінансові ресурси вища, ніж прибутковість активів підприємства, то йому для здійснення господарської діяльності доцільно використовувати лише власні фінансові ресурси.

Фінансова стійкість підприємства багато в чому залежить від того, яку частину власного капіталу вкладено в необоротні активи, а яку – в оборотні активи.

Для характеристики структури розподілу власного капіталу розраховують рівень його маневреності (*РМВ*).

$$РМВ = \text{ВОА(ВПА)} : \text{ВКП(ВПК)},$$

де *ВОА і ВПА* – відповідно власні оборотні активи і власні та прирівняні до них оборотні активи.

Він показує, яка частина власного капіталу (*ВКП*) або власного та прирівняного до нього капіталу (*ВПК*) перебуває в обороті, тобто в тій формі, що дає змогу вільно ними маневрувати. Цей рівень має бути дуже високим, щоб забезпечити гнучкість у використанні власних активів, а його зростання слід оцінювати позитивно.

Причини зміни власних оборотних активів встановлюються порівнянням суми на початок і кінець періоду за джерелами формування власного та прирівняного до нього капіталу і за елементами необоротних активів.

Велику роль в моніторингу фінансової стійкості суб'єктів господарювання відіграє його інформаційне забезпечення. Зокрема, дані про власний капітал підприємства формуються на рахунках класу 4. Власний капітал та забезпечення зобов'язань, а про залучений – на рахунках класів 5. Довгострокові зобов'язання та 6. Поточні зобов'язання. Між тим, в процесі моніторингових досліджень доцільно звернути увагу на деякі проблемні питання в методології та практиці обліку облікових показників з метою уникнення викривлення параметрів оцінки фінансової стійкості та прийняття на їх основі невірних управлінських рішень.

Зокрема, на залишки по рахунку 40 “Статутний капітал” впливає суб'єктивний характер оцінки вкладів учасників підприємства, порядок якої фіксується в установчих документах суб'єкта господарювання. Інформаційну загрозу також становлять дані субрахунку 423 “Дооцінка активів”, де накопичуються суми проведеної дооцінки (уцінки) необоротних активів. Це пов'язано з тим, що в сучасних умовах підприємство самостійно визначає необхідність такої переоцінки, якщо власник вважає, що залишкова вартість необоротних активів суттєво відрізняється від їх справедливої вартості. Зниження сум джерел утворення майна може відбуватися шляхом порушення вимог П(С)БО 11 “Зобов'язання” щодо створення резерву на оплату відпусток, який відображається на рахунку 471 “Забезпечення виплат відпусток”.

Крім того, виходячи із основної бухгалтерської рівності, яка відображає взаємозв'язок між активами та пасивами, варто також враховувати, що елементи облікової політики підприємства у сфері формування вартості майна, одночасно впливають і на суму джерел його утворення.

Наприклад, балансова вартість необоротних матеріальних активів повністю залежить від внутрішньої, в багатьох випадках суб'єктивної, облікової політики підприємства, зокрема щодо:

- розмежування об'єктів основних засобів і малоцінних необоротних матеріальних активів за вартісною оцінкою;

- розрахунку ліквідаційної вартості, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації) за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією);

– строку протягом якого необоротні активи використовуються підприємством або обсягу продукції (робіт, послуг), який буде виготовлений з їх використанням;

– визначення амортизаційної політики відповідно до можливих методів нарахування амортизації. Знос необоротних матеріальних активів підприємства за балансом відображає його нормативну (розрахункову) величину, яка суттєво відрізняється від фактичного зносу об'єктів.

Визначена облікова політика підприємств у сфері вищезгаданих питань, як правило, відображає реальний стан показників з дуже малою ймовірністю.

Підприємства можуть відображати фінансові інвестиції за вартістю, що визначається без урахування зміни загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування. Особливо це небезпечно для інвесторів при збитковій діяльності асоційованих підприємств, коли за балансом підприємства, що аналізується, відображені значні суми довгострокових фінансових інвестицій, а фактично вони можуть мати нульову вартість.

Балансова вартість запасів залежить від методу їх оцінки і наявності малоцінних та швидкозношуваних предметів безпосередньо у місцях здійснення господарських операцій за технологічним процесом в структурних підрозділах підприємства. За об'єктами малоцінних та швидкозношуваних предметів, які знаходяться в експлуатації підприємство організовує тільки позабалансовий облік. Для реальної оцінки вартості готової продукції і товарів за балансом підприємства її можна скоригувати на рівень валової рентабельності, тобто на можливий валовий прибуток, який буде одержаний при майбутній реалізації. Крім того, оцінка вартості запасів за нормативними затратами безпосередньо впливає на собівартість реалізованої продукції і валовий прибуток підприємства. Це означає, що використані ресурси, які не дають економічної вигоди, списують у витрати звітного періоду.

Вартість активів підприємства залежить від об'єктивної оцінки дебіторської заборгованості, яка характеризується рівнем ризику її непогашення. Тому, при оцінці якості інформаційної бази особливо увагу слід звернути на наявність у підприємства дебіторської заборгованості і рівень створеного резерву сумнівних боргів. Величина резерву сумнівних боргів залежить від методу його створення: виходячи з платоспроможності окремих дебіторів, питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати або на основі класифікації дебіторської заборгованості.

Крім того, на нашу думку нелогічно в пасиві балансу окремо виділяти розділ V "Доходи майбутніх періодів", що складається лише з однієї однойменної статті, оскільки це дещо переобтяжує структуру балансу. За своєю суттю доходи майбутніх періодів можна віднести до забезпечень наступних витрат та платежів, а отже доцільно розмістити цю статтю в розділі II пасиву балансу.

Для оцінки рівня фінансової стійкості господарюючих систем використовуємо дані про активи і фінансові ресурси сукупності підприємств за видом економічної діяльності сільське і лісове господарство та мисливство (табл. 1, 2).

Таблиця 1. Характеристика об'єктів майнового потенціалу та джерел їх формування підприємств сільського та лісового господарства і мисливства України [2; 3] (на 31.12, млн. грн.)

Майнові ресурси	Роки				Зміна за 2000-2008 роки	
	2000		2008		+/-	структури, в.п.
	сума	%	сума	%		
1	2	3	4	5	6	7
Активи						
1. Необоротні активи	47709,5	73,8	59536,6	44,7	11827,1	-29,1

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
у тому числі:						
– основні засоби, нематеріальні активи та довгострокові біологічні активи	43911,4	67,9	47531,9	35,7	3620,5	-32,2
– незавершене будівництво	2911,9	4,5	7709,6	5,8	4797,7	1,3
– довгострокові фінансові інвестиції	630,5	1,0	3776,9	2,8	3146,4	1,8
– інші необоротні активи	255,7	0,4	518,2	0,4	262,5	0
2. Оборотні активи	16887,5	26,1	72710,4	54,6	55822,9	28,5
у тому числі:						
– оборотні активи в запасах товарно-матеріальних цінностей	11518,7	17,8	33950,3	25,5	22431,6	7,7
– дебіторська заборгованість	4498,1	7,0	30387,2	22,8	25889,1	15,8
– поточні фінансові інвестиції	131,2	0,2	501,7	0,4	370,5	0,2
– грошові кошти	182,9	0,3	5588,3	4,2	5405,4	3,9
– інші оборотні активи	556,6	0,9	2282,9	1,7	1726,3	0,8
3. Витрати майбутніх періодів	63,3	0,1	817,4	0,6	754,1	0,5
4. Необоротні активи та групи вибуття	X	X	22,0	0,1	22,0	0,1
Фінансові ресурси						
1. Власний капітал	46376,0	71,7	62845,2	47,3	16469,2	-24,4
у тому числі:						
– статутний капітал	13167,8	20,4	17381,4	13,1	4213,6	-7,3
– додатковий капітал	31302,3	48,4	22296,3	16,8	-9006,0	-31,6
– резервний капітал	1905,9	2,9	5200,4	3,9	3294,5	1,0
– нерозподілений прибуток	-	-	17967,1	13,5	17967,1	13,5
2. Забезпечення наступних витрат і платежів	598,9	0,9	975,9	0,7	377,0	-0,20
3. Довгострокові зобов'язання	3230,7	5,1	23422,8	17,6	20192,1	12,50
4. Поточні зобов'язання	14386,6	22,2	44868,4	33,7	30481,8	11,5
у тому числі:						
– короткострокові кредити банків	571,5	0,9	11102,6	8,4	10531,1	7,5
– поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	431,5	0,6	1096,8	0,8	665,3	0,2
– кредиторська заборгованість із неї:	13383,6	20,7	32669	24,5	19285,4	3,8
– за товари, роботи, послуги	7354,9	11,4	15050,7	11,3	7695,8	-0,1
– за розрахунками з бюджетом	1172,6	1,8	1077,5	0,8	-95,1	-1
– зі страхування	279,5	0,4	262,8	0,2	-16,7	-0,2
– з оплати праці	1456,2	2,3	664	0,5	-792,2	-1,8

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
– інша поточна кредиторська заборгованість	3120,4	4,8	15614	11,7	12493,6	6,9
5. Доходи майбутніх періодів	68,1	0,1	974,1	0,7	906,0	0,6
Баланс	64660,3	100,0	133086,4	100,0	68426,1	0
Наявність власних оборотних активів	2496,1	X	27707,3	X	25211,2	X
Рівень стійкості автономії :						
– постійна	2,54	X	0,89	X	-1,65	X
– умовна	3,47	X	1,90	X	-1,57	X

Таблиця 2. Характеристика об'єктів майнового потенціалу та джерел їх формування великих, середніх та малих підприємств сільського та лісового господарства і мисливства України [2; 3] (на 31.12, млн. грн.)

Майнові ресурси	Види підприємств		
	великі	середні	малі
1	2	3	4
Активи			
1. Необоротні активи	<u>10195,0</u> 1530,3	<u>35403,3</u> 25158,3	<u>13938,3</u> 7780,3
2. Оборотні активи	<u>14428,8</u> 2031,4	<u>43673,5</u> 24032,7	<u>14608,1</u> 5517,4
у тому числі:			
– дебіторська заборгованість із неї:	<u>7002,4</u> 653,2	<u>16723,3</u> 8044,9	<u>6661,5</u> 2686,7
– за товари, роботи, послуги: чиста реалізаційна вартість	<u>4600,9</u> 442,7	<u>7934,6</u> 4658,5	<u>3420,1</u> 1044,1
– за розрахунками з бюджетом	<u>545,4</u> 53,4	<u>1972,1</u> 909,9	<u>697,5</u> 208,9
– інша поточна дебіторська заборгованість	<u>1856,1</u> 157,1	<u>6816,6</u> 2476,5	<u>2543,9</u> 1433,7
3. Витрати майбутніх періодів	<u>15,4</u> 5,3	<u>316,1</u> 159,5	<u>485,9</u> 141,0
4. Необоротні активи та групи вибуття	<u>6,5</u> X	<u>3,3</u> X	<u>12,2</u> X
Фінансові ресурси			
1. Власний капітал	<u>12378,7</u> 1843,9	<u>38048,7</u> 28539,2	<u>12417,8</u> 6570,7
у тому числі:			
– статутний капітал	<u>4977,6</u> 913,3	<u>9022,5</u> 8616,6	<u>6066,6</u> 3842,7
– додатковий капітал	<u>2472,7</u> 206,0	<u>14509,7</u> 12956,2	<u>5313,9</u> 4138,9
– резервний капітал	<u>921,4</u> 317,7	<u>3413,2</u> 2352,1	<u>865,8</u> 403,6
– нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	<u>5215,0</u> 435,3	<u>11378,6</u> 6463,3	<u>1373,5</u> -1530,7
– неоплачений та вилучений капітал	<u>1208,0</u> 28,4	<u>275,3</u> 1849,0	<u>1202,0</u> 310,8
2. Забезпечення наступних витрат і платежів	<u>32,3</u> 18,0	<u>657,3</u> 405,2	<u>286,3</u> 189,7
3. Довгострокові зобов'язання	<u>3697,9</u> 357,3	<u>14641,6</u> 5984,9	<u>5083,3</u> 1396,6

Продовження табл. 2

1	2	3	4
4. Поточні зобов'язання	<u>8504,0</u> 1327,2	<u>25292,4</u> 14126,6	<u>11072,0</u> 5206,3
у тому числі:			
– кредиторська заборгованість, з неї:	<u>5342,0</u> 969,6	<u>18594,8</u> 10989,3	<u>8732,2</u> 4303,7
– за товари, роботи, послуги	<u>2273,4</u> 500,9	<u>7979,3</u> 5494,0	<u>4798,0</u> 2423,9
– за розрахунками з бюджетом	<u>79,7</u> 19,9	<u>685,9</u> 689,4	<u>311,9</u> 321,3
– зі страхування	<u>32,7</u> 4,2	<u>161,7</u> 154,7	<u>68,4</u> 73,5
– з оплати праці	<u>124,5</u> 26,7	<u>426,8</u> 393,3	<u>112,7</u> 106,1
– інша поточна кредиторська заборгованість	<u>2831,7</u> 417,8	<u>9341,1</u> 4258,0	<u>3441,2</u> 1378,9
5. Доходи майбутніх періодів	<u>32,8</u> 20,6	<u>756,2</u> 294,6	<u>185,1</u> 75,4
Баланс	<u>24645,7</u> 3567,0	<u>79396,2</u> 49350,5	<u>29044,5</u> 13438,7
– наявність власних оборотних активів	<u>5913,9</u> 688,9	<u>17944,3</u> 9771,0	<u>3849,1</u> 376,7
– зміна за 2006-2008 роки	5225,0	8173,3	3472,4
Рівень стійкості автономії :			
– постійна	<u>1,01</u> 1,07	<u>0,92</u> 1,37	<u>0,75</u> 0,96
– зміна за 2006-2008 роки	-0,06	-0,45	-0,21
– умовна	<u>1,89</u> 1,65	<u>2,05</u> 2,42	<u>1,58</u> 1,54
– зміна за 2006-2008 роки	0,24	-0,37	0,04

У чисельнику дані 2008 року, а в знаменнику – 2006 року.

За даними табл. 1 загальна сума фінансових ресурсів, що забезпечувала господарську діяльність сільськогосподарських підприємств збільшилась в 1,6 разів. Одночасно суттєво і змінилося співвідношення власних та залучених коштів. Якщо в 2000 р. майно підприємства формувалося переважно за рахунок власного капіталу – 71,7 %, то в 2008 р. лише 47,3 %. У сільськогосподарських підприємств намітилась тенденція зменшення рівня власних фінансових ресурсів на 1 грн. залучених на 1,73 грн. Це пов'язано з тим, що темпи приросту власного капіталу нижчі від темпів приросту позикового. Коефіцієнт еластичності свідчить, що в розрахунку на 1 % збільшення залучених фінансових ресурсів власні збільшилися лише на 0,09 %. Як результат, фінансова залежність господарюючих суб'єктів від зовнішніх джерел фінансування його діяльності значно посилилася. За коефіцієнтом еластичності можна характеризувати й інші сценарії співвідношення темпів зміни залучених і власних фінансових ресурсів: при збільшенні залучених – власні зменшуються; при зменшенні залучених власні також зменшуються; при збільшенні власних залучені зменшуються. За 2000-2008 роки сума власних оборотних активів збільшилася на 25211,2 млн. грн. (27707,3-2496,1). Приріст власних та прирівняних до них фінансових ресурсів (37038,3). був значно більший, ніж приріст необоротних активів (11827,1 млн. грн.).

Рівень постійної стійкості автономії підприємств сільського та лісового господарства і мисливства України у 2008 р. в порівнянні з 2000 р. зменшився на 1,65. Крім того, значення цього показника опустилося менше оптимальної величини на 0,11 (1,00-0,89), що вказує на підвищення ризиків господарської діяльності та необхідності прийняття управлінських рішень.

За даними табл. 2 очевидно, що в 2008 р. найпривабливішою є структура фінансових ресурсів великих за розмірами сільськогосподарських підприємств, де спостерігається співвідношення власного та залученого капіталу 50 % : 50 %. Фінансова ж стійкість середніх та малих суб'єктів господарювання не в повній мірі забезпечена власним капіталом, що може свідчити про ймовірні ризики в подальшій їх діяльності та є сигналом до поліпшення управління формуванням їх фінансових ресурсів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У пропонованій статті ми здійснили спробу дослідити вплив структури фінансових ресурсів на фінансову стійкість підприємств за допомогою системи показників.

Рішення щодо встановлення певного співвідношення позикових та власних фінансових ресурсів, тобто визначення загальної залежності підприємства є одним з найбільш відповідальних для власників завдань. Це завжди компроміс між прибутком та ризиком. Збільшуючи боргові зобов'язання, підприємство прирікає себе на постійне вилучення якоїсь частини грошових коштів упродовж певного часу. Однак, у цей же час підприємство не матиме гарантованого рівня надходжень коштів. Отже, стабільний відтік коштів у поєднанні з нестабільним їх надходженням спричиняють виникнення фінансового ризику. Він буде тим вищим, чим більшою є сума боргів. Водночас, борг має нижчу собівартість, ніж додаткові формування власного капіталу. Збільшуючи частку боргових зобов'язань в загальній сумі фінансових ресурсів, підприємство може значно покращити власну прибутковість, підвищити ринкову вартість статутного капіталу та як наслідок – добробут власників, що в підсумку надає йому нові можливості для зростання потенціалу.

Бажання досягти високої рентабельності інвестицій власників повинно врівноважуватися усвідомленням максимального рівня ризиків, на які можуть зважитися підприємства. Навіть підприємства з найкращою системою управління можуть несподівано зазнати серйозних проблем – від дефолту з боку головних боржників (дебіторів) до загального погіршення зовнішніх економічних умов господарювання. Після таких подій, підприємствами дуже важко відновлюватися, тому завжди потрібно мати певний запас фінансової стійкості. Але ця проблема потребує свого спеціального дослідження з урахуванням сучасної фінансової кризи. Джон Кеннеді зазначав, що слово “криза” китайською мовою складається з двох ієрогліфів: один “небезпека”, другий – “сприятлива можливість” [11, с. 932]. Криза для підприємств складне явище, в якому поєднується матеріально-технологічна і фінансова сторони. Вихід з кризи пов'язаний не лише з оновленням майнового потенціалу і переходом до нового технологічного укладу, але й з розвитком та вдосконаленням структури фінансових ресурсів.

Подальші наукові дослідження повинні бути направлені на розробку прогнозних параметрів фінансової стабілізації сільськогосподарських підприємств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білик М.Д. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. / М.Д. Білик, О.В. Павловська, Н.М. Притуляк, Н.Ю. Невмержицька. – К.: КНЕУ, 2005. – 592 с.
2. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності за 2008 рік: статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2009. – 326 с.
3. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності, 2006. Статистичний збірник. Частина I. – К.: Держкомстат України, 2007. – 258 с.
4. Ковалев В.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: учебник / В.В. Ковалев, О.Н. Волкова. — М.: ООО “ТК Велби”, 2002. – 424 с.
5. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств: навч. посібник / Л.А. Лахтіонова. – К.: КНЕУ, 2004. – 365 с.
6. Савицкая Г.В. Экономический анализ: учебник / Г.В. Савицкая. – 11-е изд., доп. и перераб. – М.: Новое знание, 2005. – 651 с.
7. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз: підруч. / Ю.С. Цал-Цалко. – 2-ге вид., доп. – Житомир: ЖОО ГО “Спілка економістів України”, 2009. – 516 с.
8. Цал-Цалко Ю.С. Стан і розвиток економічного потенціалу аграрного та промислового секторів національного господарства України: монографія. / Ю.С. Цал-Цалко, О.Г. Денисюк, Ю.Ю. Мороз. – Житомир: ЖОО ГО “Спілка економістів України”, 2009. – 218 с.
9. Чуев И.Н. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: учебник для ВУЗов / И.Н. Чуев, Л.Н. Чуева. – М.: ИТК “Дашков и Ко”, 2006. – 368 с.
10. Шеремет О.О. Фінансовий аналіз: навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 196 с.
11. Кондрашов А., Комарова И. Великие мысли великих людей. – М.: Ринол классик, 2009. – 1920 с.